

ՀԱՄԵՄԱՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱԲԻԳ ԱՎԱԳՑԱՆԻ ԱՐՁԱԿՈՒՄ

Բանալի բառեր և արտահայտություններ. պատկերավորման միջոց, համեմատություն, համեմատվող անդամներ, համեմատության լեզվական միջոցներ;

Ключевые слова и выражения: изобразительное средство, сравнение, сравниваемые члены, языковые средства сравнения.

Key words and expressions: way of description, comparison, compared members, linguistic means of comparison.

Համեմատությունը լեզվի պատկերավորման միջոց է, ոճական այնպիսի հնարանք, որի միջոցով որևէ առարկայի կամ երևույթի նկարագրությունն ավելի պարզ և տպավորիչ դարձնելու նպատակով համադրվում է այդ առարկայի որևէ կողմի արտաքին կառուցվածքով կամ ներքին իմաստային յուրահատկություններով նման առարկայի կամ երևույթի հետ¹: Երկու տարբեր առարկաներ իրար հետ կարող են համեմատվել, եթե նրանք ունեն մեկ ընդհանուր հատկանիշ, որը համեմատվող առարկայի համար կարող է նաև բնութագրական չլինել:

Համեմատությունը սովորաբար բաղկացած է լինում երեք անդամից՝ համեմատվող երկու առարկաներից (անձերից և երևույթներից) և համեմատության նյութից կամ հատկանիշից, որի հիման վրա կատարվում է համեմատությունը²:

Ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ Ա. Ավագյանի արձակում համեմատության անդամներն ավելի հաճախ կապվում են **ինչպես, որպես, քան, նման, պես** բառերով: Սրանցով կազմվող համեմատական կապակցությունների առատությունը բացատրվում է նրանով, որ դրանք մշտապես արտահայտում են իրականության մեջ գոյություն ունեցող առարկաների, երևույթների, գործողությունների համադրումը կամ հակադրումը: Օրինակ՝ «Երկու ափերի երկար տարիների հարևանությունը **ինչպես** գլխարկ, զարկվեց գետին» (Պ, 89, 1958):

¹ Տե՛ս **Լ. Եզեկյան**, Ոճագիտություն, Ե., 2003, էջ 340:

² Տե՛ս **Ա. Դ. Назарян** Фразеология современного французского языка, М., 1976, с. 6.

Համեմատության անդամները հաճախ կապվում են նաև **այդպես** բառով: Նման դեպքերում համեմատական կապակցության երկրորդ մասը, որն սկսվում է **այդպես** բառով, դառնում է համեմատության առաջին անդամի եզրակացությունը, հետևությունը: Օրինակ՝ «Նկարիչը նայում էր նրան. **այդպես** երեխան է նայում թռչող ասուպների անէացող հետքերին, **այդպես** միայնակ ճամփորդն է ետ նայում տափաստանի հեռվում թողած իր խարույկին» (Պ, 78, 1965): Հեղինակի ստեղծած համեմատությունները բազմաբնույթ են, օգնում են խոսքը գեղեցկացնելուն, պատկերն ավելի խորությամբ ընկալելուն: «Հաջող համեմատության կարևորագույն հատկանիշներից մեկը անսպասելիության, նորույթի, հնարամտության տարրն է: Այդ իսկ պատճառով յուրաքանչյուր հեղինակ չափազանց անհատական է համեմատությունների ընտրության և գործածության իմաստով»³:

Ա. Ավագյանն օգտագործում է համեմատության մի շարք տեսակներ, որոնք իմաստային-բովանդակային տեսակետից կարելի է բաժանել հետևյալ խմբերի.

ա) Անձի համեմատությունը կենդանու հետ: Համեմատվում է մարդու որևէ իրավիճակ կամ հատկանիշ, կենդանու որևէ հատկանիշի հետ՝ համեմատության եզր դարձնելով վերջինիս բնորոշ հատկանիշները՝ աշխատասիրությունը, ծուլությունը, ագահությունը և այլն: Օրինակ՝ «-Ի՞նչ պիտի ուտենք, - հարցրեց Վահանը, -գայլի նման քաղցած եմ» (Պ, 23, 1965): Գրողին մեծ մասամբ հաջողվում է բացահայտել կերպարների բնորոշ կողմերը, նմանության եզրեր անցկացնել հերոսների և կենդանիների բնորոշ հատկանիշների միջև:

բ) Անձի համեմատությունն առարկայի հետ: Որպես համեմատվող առարկաներ՝ հանդես են գալիս *քարը, ապակյա անոթը, կուպրը, արձանը, փետուրը, տիկնիկը, սրբապատկերը* և այլն: Գեղարվեստական գրականության մեջ հաճախ է պատահում, երբ անհատի բնավորության առանձին գծեր, հոգեկան խայտանքները կամ մարմնական արտաքին եզրերը ավելի պատկերավոր նկարագրելու համար զուգահեռ է անցկացվում դրանց և բնական համապատասխան երևույթների միջև⁴: «Խանդը» պատմվածքի հերոսուհու առկայծուն կապույտ աչքերը գրողը համեմատում է տիկնիկի ապակյա աչքերի հետ հետևյալ ձևով. «Աղջիկը նիհար էր, գունատ, մազերը շիկակարմիր, աչքերը կապույտ էին, մի տեսակ

³ А. И. Ефимов, Стилистика художественной речи, М., 1961, с. 490.

⁴ Տե՛ս Արտ. Պապոյան, Պարույր Սևակի չափածոյի լեզվական արվեստը, Ե., 1970, էջ 241:

առկայծուն, ինչպես տիկնիկի ապակյա աչքերը» (Պ, 52, 1958): Մեկ այլ օրինակում երեխային համեմատում է ապակյա անոթի հետ. «Որքան զարհուրելի է, երբ ցավը գալիս, կառչում է երեխային. ախր երեխան դյուրաբեկ է, ինչպես ապակյա անոթը, երբ ջարդվում է՝ դժվար է լինում հավաքել փշրանքները ու միացնել» (Պ, 3, 1965):

զ) Անձի համեմատությունը բնության երևույթների հետ: Հաճախադեպ են այն համեմատությունները, որոնց մեջ իրար հետ համեմատվում են անձինք և բնության երևույթներ: «Միջօրե» պատմվածքի հերոսներից մեկը՝ Օհան ամին, ավանդապաշտ, իր հողին ու ջրին կառչած հավատարիմ գյուղացի է, որի համար իր տնից, խնձորենուց և իր փոքրիկ, «նեղ» լեռնաշխարհից այն կողմ վերջանում է հողագունդը, ունի անսահման սեր բնության հանդեպ: Նա իր այգու ծառերին վերաբերում է այնպես, ինչպես կվերաբերվեր հարազատ երեխային. «Օհան Ամին շոյում է ծառն այնպես, ինչպես երեխայի գլուխն են շոյում» (Պ, 11, 1958): Հայրենի հողին ու ջրին հավատարիմ մնալու ոգով է դաստիարակել Օհան ամին իր երեխաներին: Նա իր որդու մասին ասում էր. «Ա՛յ, ուրիշ էր Դավիթը, արմատի պես նա կառչած էր հողին» (Պ, 6, 1958) կամ մեկ այլ՝ «Մեր քարի թաղը» պատմվածքի հերոս Շմո պապիկի անսահման սերն իր այգու նկատմամբ դրսևորվում է այսպես՝ «Հին այգեգործ Շմո պապիկի տունը կրակ տալին ավելի լավ էր, քան ծառից մի բողբոջ պոկելին» (ԵԷՉԵ, 4):

Համեմատություններ ստեղծելիս հեղինակը հավատարիմ է իր այն գաղափարին, որ մարդը բնության անբաժանելի մասնիկ է, և հաճախ է մարդուն համեմատում բնության այլևայլ առարկաների, երևույթների հետ: Օրինակ՝ «Նա զառամ է ու փխրուն, ինչպես հինավուրց այս հացենու փչակը» (ԵԷՉԵ, 7), «Մենք ծիծաղեցինք, և Աննիկի անհաջողության պատճառած տխրությունը գարնանային ամպրոպի պես վաղանցուկ եղավ» (ՎՀ, 68): Նկատելի է, որ բնության երևույթների, պատկերների հետ առնչվող համեմատությունները հնարավորություն են տալիս արձակագրին դիպուկ և արտահայտիչ նրբերանգներով պատկերել բնության երևույթներին միահյուսված մարդկային հոգու ապրումներն ու զգացումները:

դ) Անձի համեմատությունն անիրական առարկաների հետ: Ա. Ավագյանը կերտել է նաև այնպիսի համեմատություններ, որտեղ համեմատվող եզրերից մեկը անձ է, մյուսը՝ ոչ իրական առարկա: Սովորաբար վերջիններից ընտրում է այնպիսիք, որոնք ունեն ընդգծված բնութագրող հատկանիշներ, որի հիման վրա էլ կատարում է համեմատությունը: Օրինակ՝ «Այդ փողոցներով գնում էին մարդիկ, որոնք նման էին անդրշիրիմյան ուրվականների» (Պ, 177, 1965), «Դեյվիդն անփողությունից վախենում էր, ինչպես Գաբրիել հրեշտակից» (ՇՀ, 286) և այլն:

Ա. Ավագանը համեմատությունների մեծ վարպետ է, որոնց հաջողության գրավականն այն է, որ նա կարողանում է նմանության ընդհանուր գիծ գտնել անհամատեղելի առարկաների և երևույթների միջև: Սա գրողի պատկերավոր մտածողության, հմուտ բառօգտագործման լավագույն վկայություններից է: Ինչպես նշում է Պ. Պողոսյանը. «Միմյանցից հեռու և անհամատեղելի առարկաների և երևույթների մեջ ընդհանրություն գտնելը և դրանք զուգակշռելի դարձնելը ոչ միայն նուրբ ճաշակի, սրամտության և բանաստեղծական շնորհքի, այլև իմացության արտահայտություն է»⁵: Ասվածի վկայությունն են հետևյալ համեմատությունները. «Հարսի նման վեր է կենում լուսինը, արտերում մնացած դեզերին էր նայում, ջարդված կուժի կտորտանքին, ընկուզենիների թավ ստվերներին» (ՎՀ, 85), «Պատի մեջ բուխարիկը նայում էր կույր աչքի պես» (Վ, 81):

Համեմատության շնորհիվ անձը, առարկան, երևույթը ներկայանում են այլ առարկաների, երևույթների կողքին, բնութագրվում, ընկալվում համակողմանիորեն: Դրա համար որպես համեմատելի եզր օգտագործվում են այնպիսի առարկաներ և երևույթներ, որոնց մեջ հատկանիշը պարզ է դրսևորված: Օրինակ՝ «Նա արթնացավ ճմռված դեմքով ու չարացած, ինչպես սովորաբար արթնանում են թունդ գինարբուքի հաջորդ օրը» (Պ, 56, 1965): Դրանք այնպիսի համեմատություններ են, «որոնք անձանոթ կամ քիչ ծանոթ երևույթները ներկայացնում են նրանց նման, բայց լավ ծանոթ երևույթների միջոցով»⁶:

Համեմատությունները պատկերների և համեմատվող երևույթների բնութագրման տեսանկյունից լինում են երկու տեսակ՝ **պարզ** և **բարդ**: Ա. Ավագյանի ստեղծած համեմատությունները մեծ մասամբ պարզ են, այսինքն՝ կազմված են երկու բաղադրիչից, որոնք կառուցված են նմանության սկզբունքով: Երկու առարկա կամ երևույթ համեմատվում է՝ ըստ որևէ հատկանիշի: Օրինակ՝ «Բարձրացավ ավտոների հոնդյունը, և փոշին ամպի պես կանգնեց օդում» (ՇՀ, 190), «Նրա աչքերը մանր են, պուտերի նման և սառը նայում են թավ միացած հոնքերի տակից» (Վ, 132):

Հեղինակը դիմում է նաև այնպիսի համեմատությունների, որոնցում իրար հետ համեմատվում են ոչ միայն երկու, այլև երեք և ավելի առարկաներ և երևույթներ ցույց տվող հատկանիշներ: Դրանք բարդ համեմատություններ են, որոնցով հնարավորություն է ստեղծվում ավելի ամբողջական պատկերացում կազմել բնութագրվող առարկայի, երևույթի

⁵ Պ. Պողոսյան, Խոսքի մշակույթի և ոճագիտության հիմունքներ, Ե., 1991, էջ 10:

⁶ Գ. Ջահուկյան, Ֆ. Խլղաթյան, Հայոց լեզու, Ե., 1994, էջ 33:

վերաբերյալ: Օրինակ՝ «Ինչպիսի՞ն է այդ աղջիկը, բարեկա՞զմ է, սևաչվի՛, ինչպես ինքը՝ լեյտենանտը, թե կապույտ են աչքերը, ինչպես խաղաղ լճի բացը, ինչպես մայիսյան խոր, թափանցիկ երկինքը» (ՇՀ, 107): Բարդ համեմատություններին նման են գուգադրությունները, երբ խոսքի պատկերավորության նպատակով հեղինակը համադրում է բնության որևէ տեսարան կամ երևույթ, մարդկային որևէ հարաբերության, իրավիճակի հետ: Օրինակ՝ «Վահանի ծնդավայրը Նազելիի հիշողությունից անցավ արագ, ինչպես դրսի պեյզաժն է երևում գնացքի պատուհանից, ինչպես այս մեղմիկ գեփուրը, որ անցավ ծաղկաթերթերը դողացնելով» (ՆԴ, 122):

Համեմատություններում նկատելի է նաև իրանական միջավայրի ազդեցությունը, որի միջոցով Ա. Ավագյանը կարողացել է իրեն ծանոթ միջավայրը, մարդկանց, վերջիններիս կապերը, գործողությունները, կենցաղն ու առօրյան գեղարվեստորեն պատկերել: «Այս դեպքում համեմատությունը խոսքի պատկերավորության այն միջոցներից է, որի կառուցվածքը, ներքին բովանդակային մասը, եզրերի բնույթը կարծես առավելագույն չափով են պայմանավորված գեղարվեստական մտածողության ներքին տեղաշարժերով, ժամանակաշրջանով, թեմայով»⁷: Օրինակ՝ «Հաֆեզի գազելների անգուգական տողերը ջինջ են, ինչպես արցունքի կաթիլները, ու հղկված, ինչպես Մեհշեդի քահրոբան, և բյուրեղյա լույսի նման նրա իմաստությունները կեղանանում էին դերվիշի ծերունական մրմնջոցով» (Պ, 160, 1965):

Երբեմն հեղինակը նույն առարկան տարբեր առարկաների և երևույթների հետ է համեմատում. շղարշը մի դեպքում համեմատում է մթնշաղի, մի այլ դեպքում ծխի, ձյան, մութի հետ հետևյալ ձևով. «Այգու վրա շղարշի պես թեթև սկսում է իջնել մթնշաղը» (ՇՀ, 128), «Թեթև՛, թեթև՛ ինչպես շղարշ, իջնում է մութը» (Պ, 148, 1965), «Առաջին ձյունը եկավ: Շղարշի պես նա փովեց Նորքի բլրալանջերի վրա, ստվերներում, եղնիների բաշերին» (Պ, 24, 1958), «Ծուխը շղարշի պես կանգնեց օդում» (ՆԴ, 246): Նույն երևույթը տարբեր առարկաների հետ համեմատելիս հեղինակն ամեն անգամ տվյալ երևույթը ներկայացնում է տարբեր կողմերից՝ փորձելով առավել տպավորիչ դարձնել այն:

Գրականագետ Լ. Արզումանյանը, քննելով Ա. Ավագյանի ստեղծագործությունները, հանգում է այն եզրակացության, որ գրողի «տարերքը արձակի փոքր ձևն է»⁸: Արձակի սեղմ ձևերի մեջ գրողին ավելի է հաջողվում բացահայտել հերոսների հոգեբանությունը, նկատում է

⁷ Զու. Ավետիսյան, Արևմտահայ բանաստեղծության լեզուն, Ե., 2002, էջ 441:

⁸ Լ. Արզումանյան, Արևելքը հայ արձակում, Ե., 1998, էջ 85:

գրականագետը և ավելացնում. «Գեղարվեստի պահանջները բավարարող կարճ խոսքը կյանքի առավել մեծ իմացություն է պահանջում, ասելիքը խոր և համոզիչ ներկայացնելու կարողություն: Ասել այնպես, որ պարզ լինի նաև չասվածը,-այս արվեստին Աբիգ Ավագյանը տիրապետում է կատարելապես»⁹: Դա երևում է նաև համեմատությունների մեջ, երբ միտքը ծավալուն չէ, բայց շատ պարզ է և հստակ: Ճիշտ է նկատված, որ «համեմատությունը այն դեպքում է հաջողված, երբ կենսականորեն կապված է բովանդակության հետ, երբ չի մթագնում խոսքի իմաստը, այլ հստակեցնում է այն, դարձնում ավելի պարզ»¹⁰: Օրինակ՝ «Փողից բաժանվում են, ինչպես սեփական մսից» (ՇՀ, 22), «Վիսկին առատ, ինչպես ջուր» (Վ, 191), «Օխի պես տարածվել է մառախուղը» (Վ, 7):

Ս. Եղիազարյան

Համեմատությունները Աբիգ Ավագյանի արձակում Ամփոփում

Համեմատությունը, որպես պատկերավորման միջոց, իր բազմաթիվ դրսևորումներով Ա. Ավագյանի արձակի լեզվին բնորոշ իրողություն է: Համեմատությունների միջոցով հեղինակը կարողանում է ցույց տալ յուրաքանչյուր անձի, առարկայի և երևույթի բնորոշ կողմը: Ժողովրդի լեզվամտածողությունից բխող ձևերը հեղինակի գեղարվեստական խոսքը դարձնում են պատկերավոր և տպավորիչ:

С. Егизарян

Сравнения в прозе Абига Авагяна Резюме

Сравнение, как изобразительное средство, во многих своих проявлениях является реальностью, типичной для языка прозы А. Авагян. Через сравнения автор может показать характерную сторону каждого человека, объекта или явления. Формы, происходящие от языкового мышления народа, делают художественный язык автора образным и впечатляющим.

⁹ Լ. Արզումանյան, նույն տեղում:

¹⁰ Լ. А. Введенская, Л. Г. Павлова, Е. Ю. Катаева, Русский язык и культура речи, М., 2005, с. 120.

Similes in Abig Avagyan's prose

Summary

The comparison, as a figure of speech, with all the variety of its implementations, is a reality, typical to language of prose of A. Avagyan. By means of comparisons the author shows the side, characteristic to each person, object or phenomenon. Forms, which come from the language-thinking of the people, make the author's artistic language vivid and impressive.